

Turisme en espais naturals

José María de Juan
Claudia Llanes
Carlos Morera
Marta Nel·lo
Javier Puertas

PID_00156145

Material docent de la UOC

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

José María de Juan

Claudia Llanes

Carlos Morera

Marta Nel-lo

Javier Puertas

La revisió d'aquest material docent ha estat coordinada pel professor: Francesc González Reverté (2011)

Primera edició: febrer 2011

© José María de Juan, Claudia Llanes, Carlos Morera, Marta Nel-lo, Javier Puertas

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2011

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureka Media, SL

ISBN: 978-84-693-9677-3

Dipòsit legal: B-23.014-2010

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Introducció

En el **mòdul 1** s'estableixen les bases sobre les quals es desenvoluparan la resta de mòduls, i abordarem des de les qüestions clau de concepció moderna dels espais naturals fins a les seves possibilitats com a destinació turística, específicament en el cas de les àrees protegides, i les modalitats de turisme de naturalesa que hi tenen lloc. Reflexionem sobre les possibilitats i les limitacions dels espais naturals protegits com a destinació turística. En relació amb això, presentem de manera global els temes clau referits als impactes ambientals de les activitats i els usos turístics en el medi natural. Finalment, revisem les principals iniciatives internacionals que han representat fites i eines importants en el llarg camí cap a la sostenibilitat del turisme en les destinacions de naturalesa.

En el **mòdul 2** presentem els diferents medis i espais naturals i rurals com a recursos i destinacions turístiques, tant en l'àmbit internacional com en el nostre context territorial més proper a Europa i a l'Estat espanyol. En relació amb Europa i l'Estat espanyol, es presenten algunes de les principals destinacions d'espais naturals i se'n consideren els principals reconeixements com a incentius per a visitar-los, i, en la mesura que podem, diferenciem el turisme d'espais naturals, els espais naturals protegits i el turisme rural. Dediquem una atenció específica als espais de la Xarxa Natura 2000 i se'n plantegen les possibilitats de futur com a destinacions d'ecoturisme europeu. També s'aborden altres figures i reconeixements internacionals, com les reserves de la biosfera i els llocs declarats patrimoni mundial per la Unesco.

El **mòdul 3** centra l'atenció en els espais naturals protegits, destinacions del turisme de naturalesa i ecoturisme, cada vegada més demanats en l'àmbit, i les destinacions turístiques de l'Estat espanyol. D'una banda, analitzem les possibilitats que les diferents figures de protecció i categories ofereixen per al desenvolupament d'activitats turístiques i, per al cas espanyol, estudiem amb detall l'estat de la qüestió de l'ús públic: visitants, equipaments, instal·lacions i serveis, etc. També presentem el panorama general de l'ordenació dels recursos naturals i la planificació de la gestió dels espais protegits espanyols; centrem l'anàlisi en l'ús públic i les activitats turístiques i dediquem una part específicament als plans d'ús públic.

Les activitats característiques del turisme de naturalesa, i els impactes ambientals més rellevants en cada cas, són objecte d'atenció en el **mòdul 4**. Hi analitzem des de les activitats pròpies de l'ecoturisme fins a les pràctiques esportives en el medi natural, passant pel lleure dispers i algunes activitats turístiques extractives, com la collita micològica i la pesca. La presentació es fa diferenciant les possibles afeccions negatives de les activitats en els medis terrestres,

aquàtics i aeris. En tots els casos, s'han inclòs referències a experiències positives, bones pràctiques i exemples demostratius que han significat una minimització dels impactes ambientals de les activitats.

En últim lloc, en el **mòdul 5** presentem i estudiem diferents mecanismes i casos de bones pràctiques per a la gestió sostenible del turisme en els espais naturals, en el llarg camí cap a la sostenibilitat turística en aquests territoris. De manera particular, analitzem el projecte de la Carta europea del turisme sostenible en espais naturals protegits, iniciativa europea que està tenint una gran implantació a Espanya, tant en la seva primera fase d'implicació de les administracions ambientals, com en el seu segon estadi d'adhesió de la iniciativa privada. També presentem altres iniciatives, com el Pla d'impuls del turisme de naturalesa de l'Estat espanyol, document marc de referència al nostre país, les marques de qualitat de productes i serveis turístics als parcs i la certificació de qualitat (Q) dels equipaments i serveis d'ús públic dels espais protegits espanyols.

En els **mòduls sis, set i vuit** s'aprofundeix en el coneixement de l'ecoturisme, una de les pràctiques turístiques més populars en espais naturals. En primer lloc, es defineix el significat de l'ecoturisme i es posa en el context històric del desenvolupament del turisme en el medi natural. Igualment, es fa una introducció conceptual entorn de la figura de l'ecoturista, els segments de mercat més importants i les principals destinacions. Es plantegen, a més, quins són els principis de planificació sostenible que han d'operar en qualsevol desenvolupament turístic d'ecoturisme per tal que siguin ambientalment, socialment i econòmicament sostenibles. En segon lloc, es fa un repàs dels principals impactes que l'activitat turística pot tenir en el suport territorial i la societat que les acull, i es plantegen diferents mètodes per a mitigar-los. Finalment, en tercer lloc, es fa una aproximació a la creació de productes d'ecoturisme i a la manera com poden ser promoguts i comercialitzats. En aquest darrer mòdul l'enfocament passa del territori i la societat local a l'empresa, tant per a analitzar les oportunitats d'emprenedoria que aporta l'ecoturisme com per a proposar pràctiques sostenibles de producte i gestió empresarial.

Objectius

En aquesta assignatura pretenem que l'estudiant assoleixi els objectius didàctics següents:

- 1.** Reflexionar críticament sobre els espais naturals i rurals, i la seva funció recreativa i turística.
- 2.** Conèixer els sistemes naturals bàsics del planeta i analitzar-ne les possibilitats com a destinacions potencials de turisme de naturalesa.
- 3.** Conèixer les experiències i els exemples de bones pràctiques en turisme de naturalesa.
- 4.** Analitzar i reflexionar sobre les potencialitats i les limitacions dels espais protegits com a destinacions turístiques, en funció de les seves tipologies.
- 5.** Conèixer l'estat de l'ús públic en els espais naturals protegits espanyols i quines en són les variables d'anàlisi: visitants, equipaments, etc.
- 6.** Identificar i valorar els principals impactes ambientals derivats de les activitats pròpies de les diferents tipologies de turisme de naturalesa.
- 7.** Comparar les principals eines i experiències desenvolupades en matèria de turisme sostenible en espais naturals protegits.
- 8.** Analitzar les bones pràctiques i les experiències reeixides de turisme en espais naturals.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Introducció

Javier Puertas

1. Espais naturals: aproximació conceptual
2. Els espais naturals: recursos turístics
3. Els espais naturals protegits com a destinació turística
4. Activitats i impacte del turisme en espais naturals
5. Turisme sostenible en els espais naturals: un llarg camí

Mòdul didàctic 2

Àrees naturals: recursos patrimonials i destinacions turístiques

Javier Puertas

1. Espais naturals, recursos i destinacions turístiques
2. Ecoturisme i destinacions internacionals d'espais naturals
3. Destinacions d'espais naturals a Europa
4. Destinacions d'espais naturals a Espanya

Mòdul didàctic 3

Espais naturals protegits

Javier Puertas

1. Aproximació històrica a la protecció dels espais protegits
2. Funció turística dels espais naturals protegits
3. Tipologies d'espais naturals protegits: ús públic i turisme
4. Ús públic dels espais protegits: el cas espanyol
5. Planificació i ordenació de l'ús públic i turístic

Mòdul didàctic 4

Activitats i impactes de les activitats turístiques en els espais naturals

Javier Puertas

1. Ecoturisme
2. Activitats i impactes lligats al medi terrestre
3. Activitats i impactes lligats al medi aquàtic
4. Activitats i impactes lligats al medi aeri

Mòdul didàctic 5

Cap a la sostenibilitat del turisme en els espais naturals

Javier Puertas

1. Paper dels actors turístics en el desenvolupament sostenible en els espais naturals
2. Mecanismes i casos de bones pràctiques per a la gestió sostenible dels espais naturals

Mòdul didàctic 6

Conceptualització de l'ecoturisme

Claudia Llanes i Marta Nel·lo

1. Què és l'ecoturisme? Definicions i principis
2. L'aparició del turisme alternatiu
3. Història i evolució de l'ecoturisme
4. El medi natural i les seves característiques
5. Any Internacional de l'Ecoturisme 2002
6. Beneficis i desavantatges: necessitat de planificació i regulació de l'ecoturisme
7. Principals destinacions ecoturístiques
8. Principals mercats ecoturístics
9. L'ecoturista: utopia o realitat?
10. Les tipologies d'ecoturista
11. Activitats i educació ambiental

Mòdul didàctic 7

Els impactes de l'ecoturisme

Carlos Morera

1. Ecoturisme i ambient: relació simbiòtica
2. Ecoturisme i conservació ecològica
3. Ecoturisme i comunitats locals
4. Ecoturisme comunal: una nova opció
5. Impactes de l'activitat ecoturística
6. Planificació d'activitats ecoturístiques

Mòdul didàctic 8

Ecoturisme: empresa i productes

José María de Juan

1. Concepció, disseny i desenvolupament de productes turístics
2. El marc empresarial de l'ecoturisme. La seva promoció i comercialització

Glossari

capacitat de càrrega turística *f* Nombre màxim de visitants que pot acollir un espai, límit més enllà del qual l'explotació turística d'un recurs o destinació és insostenible per la magnitud dels impactes negatius que comporta.

Carta europea del turisme sostenible en espais naturals protegits *f* Iniciativa de la Federació EUROPARC per a la construcció participativa de l'escenari de turisme en clau de sostenibilitat en els espais naturals protegits, compatibilitzant efectivament la salvaguarda dels valors patrimonials amb l'ús públic i les activitats turístiques sostenibles.

destinació turística de naturalesa *m* Espai natural i rural que disposa de les infraestructures i l'equipament turístic suficients i que és freqüentat per turistes i visitants, ja sigui per compte d'altri o de manera organitzada.

ecoetiqueta *f* Sistema voluntari de qualificació ambiental que identifica i certifica de manera oficial alguns productes o serveis. Aquest tipus d'instruments de mercat serveixen com a reclam a les empreses perquè, de manera voluntària, incloguin paràmetres ambientals en els seus productes. En les destinacions turístiques, s'han dut a terme algunes experiències, com és el cas de la Green Globe o de les banderes blaves de les platges.

ecoturisme *m* Modalitat turística l'objectiu principal de la qual és la visita d'espais naturals i protegits amb finalitat científica, de contemplació de la naturalesa i contacte amb els grups humans natius, que minimitza els impactes ambientals negatius i que reverteix directament en la conservació dels llocs visitats.

equipaments d'ús públic *m* Són el conjunt d'instal·lacions de suport que serveixen de suport o ajuda per a la realització d'activitats.

espai natural rural *m* Territori de dominant natural en què hi poden haver, no obstant això, usos i activitats que han contribuït històricament i que contribueixen en el moment actual a la configuració dels paisatges naturals i rurals característics d'aquests espais.

espai natural protegit (àrea protegida) *m* Zona de terra o mar especialment dedicada a la protecció i al manteniment de la diversitat biològica i dels recursos naturals i culturals associats, i gestionada legalment o per altres mitjans eficaços.

espai protegit Natura 2000 *m* La xarxa ecològica europea Natura 2000 és una xarxa ecològica coherent composta pels llocs d'importància comunitària, fins a la seva transformació en zones especials de conservació; les zones especials de conservació esmentades, i les zones d'especial protecció per a les aus.

instal·lacions d'ús públic *f* Obres o artefactes destinats a prestar suport físic a les activitats d'ús públic i que poden ser fixes o mòbils.

geoparc *m* Territori que presenta un patrimoni geològic notable i que du a terme un projecte de desenvolupament basat en la seva promoció turística, de manera que ha de tenir uns objectius econòmics i de desenvolupament clarament definits.

impacte turístic *m* Conseqüència del desenvolupament turístic sobre diferents àmbits: econòmic, social, ambiental o polític. Poden ser positius o negatius: creixement de l'ocupació, increment dels ingressos i rendes, augment dels preus, deteriorament ambiental, recuperació del patrimoni, massificació, contaminació, etc.

marca de qualitat en espais protegits *f* Reconeixement dels productes i serveis turístics, o altres, en el context dels espais naturals protegits, de manera que es garanteixen uns nivells de qualitat ambiental i compromís de la iniciativa privada.

parc nacional *m* Figura de protecció de la naturalesa aplicada a territoris escassament modificats per la intervenció humana i amb valors patrimonials elevats en l'àmbit nacional, que allotgen mostres representatives dels principals sistemes naturals del país.

parc natural *m* Figura de protecció de la naturalesa per a territoris amb valors patrimonials elevats en els quals l'empremta de l'activitat humana ha estat present històricament i ha contribuït, en major o menor mesura, a la configuració dels paisatges, resultat de models d'explotació sostenible.

Pla de dinamització turística *m* Instrument de planificació concertada dels usos i les activitats turístiques en la formulació i implementació del qual participen l'Administració central, per mitjà de les seves conselleries i òrgans competents en matèria turística, juntament amb les administracions regionals, i altres actors públics (ajuntaments, mancomunitat, consorcis, etc.) i, si escau, privats (empresaris turístics). La seva finalitat última és la promoció i dinamització turística en els àmbits comarcals i subregionals.

Pla d'ordenació dels recursos naturals *m* Instrument d'ordenació dels usos i activitats sobre els recursos naturals d'un territori determinat, en què es defineixen directrius i criteris generals, s'estableixen si escau possibles figures de protecció de la naturalesa i es regulen els usos permesos i no permesos.

Pla rector d'ús i gestió *m* Instrument de gestió activa dels recursos naturals en els espais protegits. En l'àmbit llatinoamericà, reben la denominació de plans de maneig.

reserva de la biosfera *f* Zones d'ecosistemes terrestres o costaners/marins, o una combinació d'aquests, reconegudes en el pla internacional com a tals en el marc del Programa sobre l'home i la biosfera (MAB) de la Unesco.

recurs territorial turístic *m* Tot element material o immaterial que té capacitat, per si mateix o en combinació amb altres, d'atreure visitants a un

determinat espai quan aquesta visita respongui a motius de turisme, lleure i recreació.

turisme de naturalesa *m* Modalitat turística que té com a principals motivacions la realització d'activitats recreatives i d'esbarjo, la interpretació o coneixement de la naturalesa, amb diferent grau de profunditat, i la pràctica d'activitats esportives de diferent intensitat física i risc, que usin expressament el mitjà natural de manera específica, i garanteixin la seguretat del turista, sense degradar o exhaurir els recursos.

turisme a la naturalesa *m* Turisme d'esbarjo en la naturalesa és el que té com a motivació principal la realització d'activitats recreatives i d'esbarjo en la naturalesa sense degradar-la. Aquestes activitats no estan especialitzades en el coneixement ni en activitats esportives que usin expressament els recursos naturals.

turisme sobre la naturalesa *m* Turisme actiu esportiu en la naturalesa; és el que té com a motivació principal la realització d'activitats esportives de diferent intensitat física i que usin expressament els recursos naturals sense degradar-los.

turisme per la naturalesa *m* Ecoturisme és el que té com a motivació principal la contemplació, el gaudi o el coneixement del medi natural, amb diferent grau de profunditat, per la qual cosa pot fer activitats físiques de baixa intensitat sense degradar els recursos naturals.

ús públic *m* Conjunt de programes, serveis, activitats i equipaments que, independentment de qui els gestioni, han de ser proveïts per l'administració de l'espai protegit amb la finalitat d'apropar als visitants els valors naturals i culturals d'aquest, d'una manera ordenada, segura i que garanteixi la conservació, la comprensió i l'estimació d'aquests valors mitjançant la informació, l'educació i la interpretació del patrimoni.

Bibliografia

Mòduls 1-5

Andanatura (ed.) (2007). *Guía para la adhesión de las empresas turísticas a la Carta europea del turismo sostenible* (pàg. 160). Sevilla: Fundación Andanatura.

Alba (2006). *Desarrollo sostenible y espacios naturales protegidos, los casos de Somiedo y Picos de Europa*. A: Diversos autores. *Actas de las IV Jornadas Científicas del Parque Natural de Peñalara y del Valle de El Paular* (pàg. 85-100). Madrid: Comunidad de Madrid.

Blázquez, A.; Sánchez, J. (2001). *Deporte y naturaleza* (pàg. 253). Madrid: Ediciones TALASA.

Bloc-Duraffour, P.; Mesplier, A. (2000). *Geografía del turismo en el mundo*. Madrid: Editorial Síntesis. 384 pàgines.

Calabuig, J.; Barrado, D. A. (2001). *Geografía mundial del turismo*. Madrid: Editorial Síntesis. 512 pàgines.

Carcavilla, L.; López-Martínez, J.; Durán, J. J. (2007). *Patrimonio geológico y geodiversidad: investigación, conservación, gestión y relación con los espacios naturales protegidos*. Madrid. Instituto Geológico y Minero de España. Sèrie Cuadernos del Museo Geominero, núm. 7. 360 pàgines.

Diversos autors (2001). *Loving them to death? Sustainable tourism in Europe's Nature and National Parks*. Grafenau: Federation EUROPARC. 136 pàgines.

Diversos autors (2002). "Tourism and protected areas". En: *Parks. The international journal for protected areas managers* (núm. 1). Gland: UICN. Protected Areas Programme. 54 pàgines.

Diversos autors (2002). *Turismo sostenible en áreas protegidas. Directrices de planificación y gestión*. Gland: PNUMA / OMT / UICN. 183 pàgines.

Domínguez, M. J. (2005). *La gestión de los espacios naturales protegidos de Aragón. Memoria divulgativa año 2004*. Zaragoza: Gobierno de Aragón. 59 pàgines.

EUROPARC España (2008). *Anuario EUROPARC-España del estado de los espacios naturales protegidos 2007*. Madrid: Fundación Fernando González Bernáldez. 224 pàgines.

[http://www.redeuroparc.org/documentos_anexos/
Publicaciones/Anuario/anuario2007.pdf](http://www.redeuroparc.org/documentos_anexos/Publicaciones/Anuario/anuario2007.pdf)

EUROPARC España (2005). *Conceptos de uso público en espacios naturales protegidos*. Madrid: FUNGOBE. 94 pàgines.

[http://www.redeuroparc.org/documentos_anexos/
Publicaciones/ligadas_a_plan_de_accion/manual_1.pdf](http://www.redeuroparc.org/documentos_anexos/Publicaciones/ligadas_a_plan_de_accion/manual_1.pdf)

EUROPARC España (2003). *Anuario EUROPARC-España del estado de los espacios naturales protegidos 2002*. Madrid: Fundación Fernando González Bernáldez. 95 pàgines.

EUROPARC España (2002). *Plan de Acción para los espacios naturales protegidos del Estado español*. Madrid: FUNGOBE. 176 pàgines.
http://www.redeuroparc.org/documentos_anexos/planaccion.pdf

FEDME (2009). *Diez años de Seminarios de Espacios Naturales Protegidos y Deportes de Montaña*. Madrid: Federación Española de Deportes de Montaña y Escalada. 127 pàgines.
<http://www.fedme.es/uploads/contenidos/Documento/1065/pdf/Libro+FEDME.pdf>

Fernández, J. A. (2008). *Geografía de los recursos y actividades turísticas*. Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces. 425 pàgines.

Fernández, J. A.; Martín, E.; Pardo, C. J. (2009). *Geografía turística mundial*. Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces. 375 pàgines.

Fernández, J. L. (2004). *Geografía turística: Europa y resto del mundo*. Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces. 360 pàgines.

Fernández, J. L. (2004). *Geografía turística: general y de España*. Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces. 352 pàgines.

Floristán, A. (1994). *España, país de contrastes geográficos naturales*. Madrid: Editorial Síntesis. 153 pàgines.

FUNGOBE; EUROPARC España (2009). *Un siglo de parques nacionales: historia y futuro de los parques en España*. Madrid: FUNGOBE. 43 pàgines.

Gómez, G.; Martínez, A. (2009). "Alternativa para el turismo de naturaleza. Caso de estudio. Soroa. Pinar del Río. Cuba". *Pasos, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural* (núm. 2, pàg. 197-218).

Gómez-Limón, J.; Múgica, M.; Puertas, J. "Los monumentos naturales en el Estado español". *Revista de Medio Ambiente* (núm. 39). Sevilla: Consejería de Medio Ambiente de la Junta de Andalucía.

González Bernáldez, F. (1991). "Diversidad biológica, gestión de ecosistemas y nuevas políticas agrarias". A: Diversos autores. *Diversidad biológica* (pàg. 23-31). Madrid. WWF/España.

Guillén, F.; Ramo, A. del (2004). *El patrimonio geológico: cultura, turismo y medio ambiente*. Murcia: Universidad de Murcia. 400 pàgines.

Dirección General de Medio Ambiente (2001). *Sustainable tourism and Natura 2000*. Bruselas: Office for Official Publications of the European Communities. 63 pàgines.

http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/nat2000/sust_tourism.pdf

Herrero, C. (2007). *Informe sobre Reservas de la Biosfera Españolas 2006*. Madrid: Organismo Autónomo Parques Nacionales. 179 pàgines.

Instituto Geográfico Nacional (2009). *Atlas Nacional de España: turismo en espacios rurales y naturales*. Madrid: Instituto Geográfico Nacional. 363 pàgines.

Lama, W. B.; Sattar, N. (2002). *Mountain tourism, and the conservation of Biological and cultural diversity*. Thematic paper for Bishkek global mountain summit.

Lillo, A. (2009). "90 años de protección de espacios naturales en España". *Boletín 27 EUROPARC-España* (núm. 38). 45 pàgines.

Lozano, M. J.; González, M. V.; Martín, M. A. (2003). "Los espacios naturales como factor de localización del turismo rural en Castilla y León". *Serie Geográfica* (núm. 11, pàg. 177-190).
http://www.geogra.uah.es/inicio/revista/pdfrevista11/ok-10-revista11-maria_asuncion_martin_lou-177a190.pdf

Martín, F. "Nuevas formas de turismo en los espacios rurales españoles". *Estudios Turísticos* (núm. 122, pàg. 15-39).

Melián, A. i altres (2006). "Turismo cinegético en espacios protegidos. El Parque Natural de la Sierra de Hornachuelos". A: *VI Congreso de Economía Agraria*. Comunicación.

Ministerio de Medio Ambiente (2006). *Medio Ambiente en España 2005*. Madrid. Ministerio de Medio Ambiente. 660 pàgines.
http://www.mma.es/portal/secciones/info_estadistica_ambiental/estadisticas_info/memorias/2005/index.htm

Moraga, M. A. (2005). "El Plan de Dinamización Turística Valle del Cabriel". A: *Actas de las I Jornadas sobre la gestión de los espacios fluviales*. Minglanilla: Asociación de Municipios Ribera del Cabriel. 257 pàgines.

Muñoz, J. C. (2008). "El turismo en los espacios naturales protegidos españoles, algo más que una moda reciente". *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles* (núm. 46, pàg. 291-304).

OSE (2009). *Sostenibilidad en España 2008. Observatorio de la Sostenibilidad en España*. Madrid: Mundi-Prensa. 270 pàgines.

Organización Mundial del Turismo (2009). *Yearbook of Tourism Statistics. Data 2003-2007*. Madrid: Organización Mundial del Turismo. 928 pàgines.

Organización Mundial del Turismo (2006). *Desarrollo sostenible del turismo en desiertos. Directrices para los responsables públicos*. Madrid: Organización Mundial del Turismo. 80 pàgines.

Organización Mundial del Turismo (2002). *El mercado español del Ecoturismo*. Madrid: Organización Mundial del Turismo. 141 pàgines.

Pröbstl, Kovac, Knoll, Ruffini, Schneider, Martin (ed). *Tourism in Natura 2000 sites*.

Pérez de las Heras, M (2004). *Manual del turismo sostenible. Cómo conseguir un turismo social, económico y ambientalmente sostenible*. Madrid: Mundiprensa. 288 pàgines.

Sariego, I; Pons, J. J. (2002). "Valoración de la presión turística sobre la Red Natura 2000 de Navarra". A: Ramos, P.; Márquez, M. (coord.). *Avances en calidad ambiental* (pàg. 595-602).

Secretaría General de Turismo (2004). *El turismo de naturaleza en España y su plan de impulso*. Madrid: Estudios de Productos Turísticos. Ministerio de Industria, Turismo y Comercio. 65 pàgines.

<http://www.proyectos.com/public/resources/re/tu/090308-Plan%20impulso%20turismo%20naturaleza.pdf>

Solsona, J. (2006). "El turismo rural en Europa". *Revista Aportes y Transferencias* (núm. 2, pàg. 25-35).

Suchant, R.; Braunisch, V. (2004). *Grouse and tourism in Natura 2000 areas*. *LIFE Natura 2000*. 31 pàgines.

http://www.alpnatour.info/_pdf/grouse_engl_72dpi.pdf

TURESPAÑA (ed.) (2009). *Ecoturismo en España. Guía de destinos sostenibles*. Madrid: Instituto de Turismo de España. http://www.redeuroparc.org/carta_turismo_europea_sostenible/guiaecoturismo.pdf

TURESPAÑA (2005). *Manual ecotrans para la mejora de la calidad ambiental de actividades recreativas en la naturaleza*. Madrid: Secretaría General de Turismo. 35 pàgines.

UICN (2005). "Beneficios más allá de las fronteras". A: *Actas del V Congreso Mundial de Parques de la UICN*. Gland: UICN. 326 pàgines..

UICN; OMT (2002). *Turismo sostenible en áreas protegidas. Directrices de planificación y gestión*. Gland: UICN / OMT. 183 pàgines.

Vera, J. F.; Marchena, M. (1997). *Análisis territorial del turismo*. Barcelona: Editorial Ariel. 412 pàgines.

WWF España (2008). *Mitos sobre la Red Natura 2000. Respuestas a las dudas más importantes sobre la red europea de espacios protegidos*. Madrid: WWF España. 50 pàgines.

Mòdul 6: conceptualització de l'ecoturisme

Argüelles Suárez, A.; González Cortez, D. (1995, setembre). "Uso y conservación comunal de las selvas en el sureste mexicano. El Plan piloto forestal de Quintana Roo". *Gaceta Ecológica* (núm. 36, pàg. 21-27).

Azqueta, D.; Pérez, L. (1996). *Gestión de Espacios Naturales. La demanda de servicios recreativos*. Madrid: McGraw-Hill.

Báez, A.; Acuña, A. (1998). *Guía para las mejores prácticas de ecoturismo en las áreas protegidas de Centro América*. San José, Costa Rica: PROARCA / CAPAS (CCAD-USAID).

Barkin, D. (1996). "Ecotourism: a tool for sustainable development". A: <http://environment.research.yale.edu/documents/downloads/0-9/99barkin.pdf>.

Boo, E. (1990). *Ecotourism, the potentials and pitfalls*. Washington, DC: World Wild Found.

Boo, E. (1992). *La explosión del ecoturismo. Planificación para el manejo y desarrollo* (traducció al castellà de John A. Herrera i Karen E. Current, editat per M. Otegui-Acha). Washington, DC: Programa de Áreas Silvestres y Necesidades Humanas, Fondo Mundial para la Naturaleza (WWF) ("Documentos Técnicos-P.A.S.N.H.", núm. 1).

Bringas Rábago, N.L. (1997, gener-abril). "Las dos caras del turismo: beneficios económicos contra costos sociales, culturales y ecológicos: el caso de México". *Fermentum, Miradas sobre América latina* (any 7, núm. 18, pàg. 89-116). Mérida, Venezuela.

Bringas Rábago, N.L. (1997). *Las tendencias de desarrollo turístico: turismo convencional vs turismo alternativo*. Ponència presentada en el III Congreso Nacional sobre Áreas Protegidas de México. Mèxic: Tuxtla Gutiérrez Chiapas.

Bringas Rábago, N.L.; Ojeda Revah, L. (2000). "¿Es el ecoturismo una forma temprana del turismo de masas?". *Revista Economía, Sociedad y Territorio*. Estat de Mèxic: El Colegio Mexiquense.

Budowski, G. (1995): "¿Ecoturismo o turismo sustentable?". *Aportes* (núm. 109, pàg. 28).

Budowski, G. (1997). "Turismo sustentable con énfasis en ecoturismo: las nuevas tendencias en el mercado mundial". A: Diversos autores (1997). *World Ecotour '97. Congresso e exposição mundial de ecoturismo* (pàg. 10-13). Rio de Janeiro, 15-18 de desembre de 1997.

Bullón, E. (1995, setembre). "Sierra Maestra. Parque Nacional Turquino". *Aire Libre* (núm. 30, pàg. 56-59). Madrid: España.

Canadian Tourism Commision (1997). *Adventure Travel and Ecotourism. The Challenge Ahead*. Ottawa: CTC.

Ceballos Lascurain, H. (1988). "The Future of ecoturism". *México Journal* (núm. 17).

Ceballos Lascurain, H. (1998). *Ecoturismo. Naturaleza y Desarrollo Sostenible* (1a. ed.). Mèxic, DF: Diana.

Cozzi, V. (1993). "La Unión Internacional de Conservación de la Naturaleza y el Ecoturismo". A: V. Tercero Talavera (1993). *En búsqueda de un modelo ecoturístico regional: Memorias del Primer Encuentro Centroamericano de Ecoturismo "Por un Turismo Sostenible"* (pàg. 19-27). Managua: Editorial Hilo Publicidad.

Diversos autors (1996). *Destination El Salvador, The Official Visitor and Business Guide to El Salvador* (pàg. 20-21, 31, 48, 71). El Salvador: Compliments of the Salvadora Tourism Institute / Salvadora Foundation for Economic and Social Development / The Salvadoran Chamber of Tourism.

Domínguez, S.; Bustillo, J. (1996). "Contribución del ecoturismo a la conservación de la naturaleza". A: L. Haysmith; J. Harvey (ed.) (1996). *El ecoturismo y la conservación de la naturaleza* (pàg. 33-45). Paseo Pantera.

Editur Latinoamèrica (1999, gener, núm. 42, pàg. 2-7). Barcelona: Editur.

Editur Latinoamèrica (2000, juliol, núm. 59, pàg. 6, 8, 17-21). Barcelona: Editur.

Fernández Fúster, L. (1991). *Historia general del turismo de masas*. Madrid: Alianza Editorial.

Flores, L. (1998-1999). "Any traveler, any age...". A: *Destination Honduras, The Official Visitor and Business Guide to Honduras* (pàg. 35-37). ABC International Publishing / Honduras Chamber of Tourism (CAMHTUR) / Honduras Institute of Tourism (IHT) / Foundation for Investment and Development of Exports (FIDE).

FUNDECOR (1998). *Programa de Educación Ambiental y Ecoturismo. Laboratorios y Giras de Campo 1998*. Costa Rica: ACCVC / Rain Forest Aerial Tram/MINA-E / SINAC / Departamento de Educación Ambiental (MEP) / CATIE.

Furió Blasco, E. (1996). *Economía, Turismo y Medio Ambiente*. València: Tirant lo Blanch / Departament d'Economia Aplicada de la Universitat de València.

García Bayardo (1993). "Importancia del Ecoturismo en la Estrategia Nacional de Desarrollo del Turismo". A: V. Tercero Talavera (1993). *En búsqueda de un modelo ecoturístico regional: memorias del Primer Encuentro Centroamericano de Ecoturismo "Por un Turismo Sostenible"* (pàg. 13-15). Managua: Editorial Hilo Publicidad.

González Aguirre, J.I.I. (2000). *El turismo Alternativo como una vía para el desarrollo sustentable de las comunidades indígenas nativas de B.C.: San José de la Zorra y San Antonio Nécua*. Mèxic: El Colegio de la Frontera Norte (s/e).

Gurria D'bella, M. (1996). "Turismo moderno de orientación ecológica. Un estudio de caso en Colombia". *Estudios y Perspectivas en Turismo* (vol. 5, pàg. 325-342). Buenos Aires.

Harvey, J. (1996). "Estudio de caso. Participación local en el desarrollo turístico en Talamanca, Costa Rica". A: L. Haysmith; J. Harvey (ed.) (1996). *El Ecoturismo y la Conservación de la Naturaleza en Centroamérica* (pàg. 59-60). San Pedro, Costa Rica: Proyecto Paseo Pantera.

Harvey, J.; Hoare, A. (1996). "Beneficios del ecoturismo a las comunidades locales". A: L. Haysmith; J. Harvey (ed.) (1996). *El Ecoturismo y la Conservación de la Naturaleza en Centroamérica* (pàg. 52-54). San Pedro, Costa Rica: Proyecto Paseo Pantera.

Hoare, A.; Moncada, Z. (1996). "Impactos ambientales negativos causados por el ecoturismo". A: L. Haysmith; J. Harvey (ed.) (1996). *El Ecoturismo y la Conservación de la Naturaleza en Centroamérica* (pàg. 80-83). San Pedro, Costa Rica: Proyecto Paseo Pantera.

INE (1997). "Conservación y uso sustentable de los arrecifes en México". *Gaceta Ecológica* (núm. 42, pàg. 32-43). Mèxic, DF: INE / SEMARNAP (Nueva Época).

INE (1997). *Programa de Manejo del Parque Nacional Isla Contoy* (1a. ed.). Mèxic, DF: INE / SEMARNAP.

Jiménez, A. (1993). *Turismo, estructura y desarrollo*. Mèxic: Trillas.

Jiménez, A. (1999). *Desarrollo Turístico y Sustentabilidad: el caso de México*. Mèxic: Porrúa.

Laarman, J.; Gregersen, H. (1994). *Making nature-based tourism contribute to sustainable development: a policy framework*. Arlington: EPAT / MUCIA ("Policy Brief", núm. 5).

Lobato, R. (1993, agost-setembre). "El mundo Maya. México. El turismo tradicional frente a las nuevas modalidades del turismo y su relación con el Medio Ambiente". A: *III Simposio Internacional de Turismo, Ecología y Municipio*. Mazatlán, Sinaloa, Mèxic: DESOL / PNUMA / OMT-WTO / BTO / Secretaría de Turismo de México.

Lobato, R. (1993, agost-setembre). "El Mundo Maya: un reto para el futuro". *III Simposio Internacional de Turismo, Ecología y Municipio*. Mazatlán, Sinaloa, Mèxic: DESOL / PNUMA / OMT-WTO / BTO / Secretaría de Turismo de México.

López, M. (1996). "Identificando los visitantes del Parque Nacional Tikal, Guatemala". A: L. Haysmith; J. Harvey (ed.) (1996). *El Ecoturismo y la Conservación de la Naturaleza en Centroamérica* (pàg. 163-170). San Pedro, Costa Rica: Proyecto Paseo Pantera.

Marín, C.; Mendaro, C. (1996). *Turismo y Desarrollo Sostenible. El desafío ante el siglo XXI. Los casos de Lanzarote, Menorca y Sierra de las Nieves*. Santa Cruz de Tenerife: Comité Español del Programa MaB.

Mathieson, A.; Wall, G. (1990). *Turismo, repercusiones económicas, físicas y sociales*. Mèxic: Trillas.

Molina, S. (1992, setembre-desembre). "Modelos de Ecoturismo". *Cientur, Análisis y Noticias sobre Turismo* (vol. 1, núm. 1, pàg. 4). Mèxic.

Molina, S.; Rodríguez, M.; Cuamea, F. (1986). *"Turismo alternativo, un acercamiento crítico y conceptual"*. Mèxic: Trillas.

Morera, C.; Budowski, G.; Nel-lo, M. (1998). *Turismo sustentable en Costa Rica*. Quito: Editorial Abya-Yala.

Morera, C.; García Gomila, D. (1995): "Efectos del turismo en áreas protegidas: propuesta metodológica para su análisis a partir de la caracterización de los visitantes". *Seminario-Taller. Turismo sustentable. Principios y aplicaciones* (pàg. 111-126). Convenio Costa Rica-Países Bajos para el desarrollo sostenible. San José, Costa Rica: Universidad Latinoamericana de Ciencia y Tecnología (ULACIT).

Mowforth, M.; Munt, I. (1998). *Tourism and Sustainability*. Londres: Routledge.

Nieva García, A. (1997, 22 d'agost). *Turismo alternativo y ecoturismo*. Ponència. Sala de Actos Múltiples INE. Mèxic.

OMT (1992). *Aliar el medio ambiente, la economía y el turismo*. Madrid: OMT.

OMT (1993). *Sustainable tourism development. Guide for local planners. A tourism and the environment publication*. Madrid: OMT.

OMT (1997). *Turismo: panorama 2020. Influencias, flujos direccionales y tendencias claves*. Madrid: OMT.

OMT (1998). *Introducción al Turismo*. Madrid: OMT.

OMT (1998). *Turismo Panorama 2020. Nuevas previsiones de la Organización Mundial del Turismo (Avance actualizado, junio)*. Madrid: OMT.

OMT (2001). *The British Ecotourism Market*. Madrid: OMT ("Informe Especial", núm. 11)

OMT (2001). *The German Ecotourism Market*. Madrid: OMT ("Informe Especial", núm. 10).

OMT (2002). *The Canadian Ecotourism Market*. Madrid: OMT ("Informe Especial", núm. 15).

OMT (2002). *The French Ecotourism Market*. Madrid: OMT ("Informe Especial", núm. 16).

OMT (2002). *The U.S. Ecotourism Market*. Madrid: OMT ("Informe Especial", núm. 12).

OMT (2002). *The Italian Ecotourism Market*. Madrid: OMT ("Informe Especial", núm. 13).

OMT (2002). *The Spanish Ecotourism Market*. Madrid: OMT ("Informe Especial", núm. 14).

OMT; PNUMA (1992). *Directrices: Ordenación de los Parques Nacionales y Zonas Protegidas para el Turismo*. Madrid: OMT / PNUMA ("Informes Técnicos", núm. 13).

Pinazzo Salinas, J.A. (1995). *Factores que afectan la demanda de Áreas Protegidas Públicas*. Tesi per a optar al grau de *magister scientiae*. Turrialba, Costa Rica: Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza (CATIE). Programa de Enseñanza, Área de Posgrado.

Ramírez F.E. (1997, 27 de juny). "Zona Sur apuesta al turismo verde". *Semanario Universidad*.

Ramírez Mota, A.L.; Cendejas Cruz, G. (1996). *El ecoturismo como una alternativa de desarrollo regional. Preservación y mejoramiento de las zonas naturales del Estado de Quintana Roo*. Tesi per a obtenir el títol de llicenciat en Turisme. Mèxic, DF: Instituto de Estudios Superiores de Turismo.

Rojas González de Castilla, S. (1990, juliol). *Consideraciones del Primer Taller Internacional de Ecoturismo y el Potencial Turístico de la Reserva Estatal de Dzilam. Primer Foro Nacional de Ecología y Turismo* (pàg. 19-21). Lomas Verdes, estat de Mèxic, Mèxic: Dirección General de Promoción Ambiental y Participación Comunitaria.

Salinas Chávez, E.; Borrego, O. (1997). "Consideraciones sobre el desarrollo del ecoturismo en Cuba". *Estudios y Perspectivas en Turismo* (vol. 6, pàg. 289-300). Buenos Aires.

Sánchez Pacheco, J. (1996, tercer trimestre). "Protección y conservación de la ballena gris en México". *Gaceta Ecológica* (núm. 40, pàg. 22-29). Mèxic, DF.

Sánchez Sáenz, A. (1996). *Oferta de Agencias de Viaje Ecoturísticas de Costa Rica*. Tesi per a optar al grau de mestria en Turisme Ecològic (MTE). San José, Costa Rica: ULACIT.

Sánchez, N.A. (1997). *Algunas consideraciones sobre la capacidad de carga turística en un Parque Nacional (caso Xoquiapán y anexas)* (pàg. 64-167). Tesi per a obtenir el títol de llicenciat en Turisme. Mèxic, DF: Instituto Politécnico Nacional, Escuela Superior de Turismo.

SEMARNAP; INE (1996). *Programa de Medio Ambiente 1995-2000. El reto del desarrollo sustentable, panorama general*. Mèxic: SEMARNAP / INE.

Solano, L. (1995, 17 de novembre). "Dudas sobre ecoturismo". *Semanario Universidad* (pàg. 19).

Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable tourism management*. Londres: CABI Publishing.

Tejada, R. (1998-1999, novembre-desembre). "Ráfting, una buena opción para disfrutar". *Lugares y Destinos en el Corazón del Mundo Maya, Guatemala* (núm. 2, any 1, pàg. 30-31). Guatemala.

Torres Bernier, E. (1996). "Las megatendencias en el sector turístico". A: L. Valdés; A. Ruiz (coord.) (1996). *Turismo y promoción de destinos turísticos: implicaciones empresariales* (pàg. 11-20). Oviedo: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo ("Cursos de Verano").

Tulio Picado, M. (1995). "El turismo naturalista en Costa Rica". *Seminario-Taller. Turismo Sustentable. Principios y Aplicaciones* (pàg. 127-139). Convenio Costa Rica-Países Bajos para el Desarrollo Sostenible. San José, Costa Rica: Universidad Latinoamericana de Ciencia y Tecnología (ULACIT).

Urry, J. (1998). *The tourist gaze, leisure and travel in contemporary societies*. Londres: SAGE Publications.

Van de Meene Ruschmann (1997, desembre). "O Ecoturismo no Brasil". A: Diversos autors (1997). *World Ecotour '97* (pàg. 168-174). Rio de Janeiro, Brasil: Congreso y Exposición Mundial de Ecoturismo.

Vera Rebollo, F. i altres (1997). *Análisis territorial del turismo*. España: Ariel.

Wall, G. (1997). "Is ecotourism sustainable?". *Environmental Management* (vol. 21, núm. 4).

Wearing, S.; Neil, J. (1999). *Ecoturismo, impacto, tendencias y posibilidades*. Madrid: Síntesis.

Weaver, D.B.; Mason G. (ed.) (2001). *The Encyclopedia of Ecotourism*. Manassas, Estats Units: George Mason University.

Ziffer, K. (1989, tardor). *Ecotourism: the uneasy alliance*. Washington, DC: Conservation International / Ernst & Young ("Working Papers", núm. 1).

Altres adreces d'interès

World Wildlife Fund (<http://www.worldwildlife.org/home-full.html>). Organització que opera en més de noranta països. Ofereix informació mundial i per regions sobre hàbitats, espècies, àrees protegides i accés a cartografia temàtica.

World travel directory global journal of practical ecotourism (<http://www.planeta.com/ecotravel/etour.html>). Definicions, referències i reflexions de l'Any Internacional d'Ecoturisme organitzat l'any 2002, conferències i articles en línia, direccions d'operadors turístics, etc.

International Ecotourism Club (<http://www.ecoclub.com>). En aquesta pàgina es pot trobar notícies sobre ecoturisme, llibreria, documentació sobre projectes ecoturístics que s'estan duent a terme, etc.

Associació Equatoriana d'Ecoturisme (ASEC): <http://www.ecoturismo.org.ec/>.

Ecoturisme Austràlia: <http://www.ecotourism.org.au>.

Ecotourism Society Kenya: <http://www.esok.org>.

Mòdul 7: els impactes de l'ecoturisme. Elements de planificació i gestió

Azqueta, D.; Pérez, L. (coord.) (1996). *Gestión de espacios naturales: La demanda de servicios recreativos*. Madrid: McGraw-Hill.

Boo, E. (1990). *Ecoturismo: Potenciales y escollos*. Washington, DC: World Wildlife Fund / The Conservation Foundation.

Carter, E.; Lowman, G. (ed.) (1994). *Ecotourism: A sustainable option?* Sussex: John Wiley & Sons.

Dawson, L. (1999). *Cómo interpretar recursos naturales*. Turrialba, Costa Rica: Fondo Mundial para la Naturaleza / WWF.

Deffis, A. (1998). *Ecoturismo: Categoría 5 estrellas*. Mèxic, DF: Árbol Editorial.

Fennell, D. (1999). *Ecotourism: an Introduction*. Londres: Routledge.

Knott, C. (2003, octubre). "La Alerta Roja". *National Geographic* (pàg. 66-71).

Lingberg, K.; Hawkins, D. (ed.) (1993). *Ecotourism: A guide for planners and managers* (vol. I). North Bennington, Vermont: The Ecotourism Society.

Lingberg, K.; Epler, M.; Engeldrum, D. (ed.) (1998). *Ecotourism: A guide for planners and managers* (vol. II). North Bennington, Vermont: The Ecotourism Society.

Morera, C.; Nel-lo, M. (1998). "Turismo y comunidades locales en Costa Rica: Una relación distante". A: *Turismo sustentable en Costa Rica*. Quito: Abya Yala.

Mowforth, M.; Munt, I. (1998). *Tourism and Sustainability*. Londres: Routledge.

Perece, N.; Oosterzee, P. (1995). "Two way track: Biodiversity conservation and ecotourism: An investigation of linkages, mutual benefits and future opportunities". *Biodiversity Series* (estudi núm. 5). Austràlia.

Reguero, M. (1994). *Ecoturismo: Nuevas formas de turismo en el espacio rural*. Barcelona: Bosch / Casa Editorial.

Sociedad Mundial de Ecoturismo (1998). *Ecotourism market profile*. Bennington, Vermont: Consultora HLA / ARA.

Toledo, C.; Bruñís, H. (1997). *Viagens à natureza: Turismo, cultural e ambiente*. Sao Paulo: Papyrus Editora.

Wearing, S.; Neil, J. (1999). *Ecoturismo: Impacto, tendencias y posibilidades*. Madrid: Síntesis.

Mòdul 8: ecoturisme: empresa i productes

Álcazar Martínez, B. del (2002). *Los canales de distribución en el sector turístico*. Madrid: ESIC.

Altès Machín, C. (1997). *Marketing Turístico*. Madrid: Síntesis.

Ceballos Lascuráin, H. (1996). *Turismo, ecoturismo y áreas protegidas*. Gland, Suïssa: UICN.

Ceballos Lascuráin, H. (1998). *Ecoturismo: Naturaleza y Desarrollo Sostenible*. Mèxic: Diana.

Cerveró, J. i altres (2001). *Màrqueting turístic*. Barcelona: Eumo.

Diversos autors (2002). *Informes sobre los mercados emisores de ecoturismo* (7 vol.). Madrid: Organización Mundial del Turismo.

Diversos autors (2001). *El turismo rural en las Américas y su contribución a la creación de empleo y a la conservación del patrimonio*. Madrid: Organización Mundial del Turismo.

Diversos autors (2002). *Desarrollo sostenible del ecoturismo - Compilación de buenas prácticas en pequeñas empresas de ecoturismo*. Madrid: Organización Mundial del Turismo.

Diversos autors (2000). *Desarrollo sostenible del turismo en áreas protegidas - Líneas de acción para planificadores y gestores*. Madrid: Organització Mundial del Turisme.

Diversos autors (2002). *Informe de resultados del Año Internacional del Ecoturismo*. Madrid: Organización Mundial del Turismo.

Diversos autors (2002). *Ökotourismus in der Praxis*. Berlín: Studienkreis für Tourismus.

Fernández, C.; Blanco, A. (1996). *Producción y venta de servicios turísticos en agencias de viajes*. Madrid: Síntesis.

Iglesias Tovar, J.R. (1995). *Comercialización de productos y servicios turísticos*. Madrid: Síntesis.

Lanquar, R. (2002). *Marketing Turístico*. Barcelona: Ariel.

Montaner Montejano, J. (1993). *Estructura del Mercado Turístico*. Madrid: Síntesis.

Muñoz Oñate, F. (1999). *Marketing Turístico*. Madrid: Centro de Estudios Ramón Areces.

Valls, J.F. (2000). *Gestión de empresas de turismo y ocio*. Barcelona: Gestión 2000.

Vogeler Ruiz, C.; Hernández Armand, E. (1998). *Estructura y Organización del Mercado Turístico*. Madrid: Centro de Estudios Ramón Areces.

Webs d'interès

ASETUR-Associació Espanyola de Turisme Rural

<http://www.ecoturismorural.com/www/FichaNavegacion.php>

Aquesta associació d'empresaris de turisme rural d'àmbit nacional promou una pàgina que conté productes tant de turisme rural com d'ecoturisme, i informació sobre les destinacions.

<http://www.ecoturismo.com/>

Aquest és un exemple de les moltes pàgines privades d'empreses de serveis turístics, centrals de reserves, agències de viatges i portals de lleure i turisme que comercialitzen productes d'ecoturisme, turisme rural, turisme actiu, turisme d'aventura, etc., en general, barrejats entre si i amb una gran confusió de termes i de referències de productes.

Podeu trobar també abundància de webs referits a l'ecoturisme i al turisme d'aventura en gairebé tots els països turístics, tant públics com privats, i d'ONG.

ATS-The Adventure Travel Society

<http://www.adventuretravel.biz/>

Associació dedicada al món de l'aventura turística, amb seu als Estats Units. En el seu web també hi ha moltes referències a l'ecoturisme i a productes turístics d'aventura en espais naturals protegits.

OMT: Organització Mundial del Turisme-World Tourism Organization

www.world-tourism.org

<http://unwto.org/es>

<http://www.world-tourism.org/sustainable/esp/ecoturismo/menu.htm>

Es pot accedir des de totes aquestes adreces a les informacions i publicacions sobre ecoturisme i turisme sostenible patrocinades per l'OMT, i també a les informacions i definicions sobre ecoturisme sorgides de l'Any Mundial de l'Ecoturisme 2002 i de la Conferència Mundial sobre Ecoturisme que va tenir lloc al Quebec aquell any.

TES-The Ecotourism Society

<http://www.ecotourism.org/site/c.orLQKXPCLmF/b.4832143/k.CF7C/>

[The_International_Ecotourism_Society__Uniting_Conservation_Communities_and_Sustainable_Travel.htm](http://www.ecotourism.org/site/c.orLQKXPCLmF/b.4832143/k.CF7C/The_International_Ecotourism_Society__Uniting_Conservation_Communities_and_Sustainable_Travel.htm)

És l'associació ecoturística més antiga i consolidada del món, amb origen i seu als Estats Units. En el seu web hi ha múltiples definicions i informació sobre consultoria, formació i altres activitats divulgatives sobre l'ecoturisme, amb especial atenció als espais geogràfics dels Estats Units i l'Amèrica Llatina.

Turespaña: Institut de Promoció del Turisme d'Espanya

www.tourspain.es

En aquesta pàgina oficial de la promoció global d'Espanya com a destinació turística, es pot trobar promoció específica de destinacions i productes d'ecoturisme, turisme rural, turisme en espais naturals protegits i afins en totes les comunitats autònomes.

Per la seva banda, cada comunitat autònoma té també els seus apartats de promoció específica d'aquestes modalitats turístiques. L'atenció més important, en general, la reben el turisme rural i els espais naturals protegits.

UICN-Unió Internacional per a la Conservació de la Naturalesa

Web de la UICN dedicada a l'entorn mediterrani:

<http://www.iucn.org/about/union/secretariat/offices/iucnmed/>

Web de la UICN dedicada a l'Amèrica Llatina:

<http://www.iucn.org/es/>

[sobre/union/secretaria/oficinas/sudamerica/index.cfm?uNewsID=2077](http://www.iucn.org/es/sobre/union/secretaria/oficinas/sudamerica/index.cfm?uNewsID=2077)

La UICN té un especial interès en l'ecoturisme com a eina per a la conservació i la sostenibilitat, i en el control dels seus possibles impactes negatius. En els seus webs podem trobar referències també abundants i definicions sobre ecoturisme.